

MONUMENTUL REGELUI FERDINAND I DIN CHIȘINĂU

Iulian RUSANOVSKI

O problemă spinoasă care ar fi trebuit să unească pe toți sub același stindard s-a dovedit pe parcursul a două decenii un prilej de dezbinare, de fărâmițare a energiilor umane și chiar de risipire a banului public. Ne referim la salutata idee, lansată în primii ani după Unire, de a ridica în capitala Basarabiei un monument al Unirii. Un comitet de inițiativă s-a angajat să realizeze acest obiectiv. Pe parcursul anilor a apărut și un curent de opinie în favoarea edificării unui monument dedicat regelui Ferdinand I.

La 16 ianuarie 1937, în memoria a 20 ani de la Congresul Militar Moldovenesc din Chișinău, ofițerii de rezervă (veterani) din Basarabia, în număr de 15 persoane, sub președinția lui Gherman Pântea, asistat de Elefterie Sinicliu ca secretar, organizează comitetul care a decis ridicarea la Chișinău, prin colectă publică, a monumentului neuitatului rege al României Ferdinand I, Întregitorul de Neam și Țară:

Noi, ofițerii de rezervă din Basarabia care, în anul 1917, am convocat și organizat marele Congres Militar Moldovenesc din Chișinău, unde am proclamat autonomia Basarabiei, astăzi în anul 1937, când se împlinesc 20 de ani de la acest măreț act istoric, care a fost preludiul Unirii cu Patria Mamă, conștiinți mai mult ca oricând de misiunea noastră națională, credem că cel mai patriotic act, pe care suntem datori să-l facem, în momentul de față, este să închinăm inimile noastre cu devotament și smerenie pentru înălțarea unui monument Marelui și Neuitatului Rege Ferdinand I Întregitorul, sub a cărui glorioasă domnie s-a înfăptuit Unirea pe veci a Basarabiei cu România. Statuia Regelui Erou, în capitala Basarabiei noastre, va fi o pildă de pioasă recunoștință în amintirea Regelui Țăranilor, pe cari i-a înstăpânit în brazda lor strămoșească și, totodată, un simbol de granit și neclintită credință în veșnicia pietrei de hotar, așezată la granița Nistrului Românesc¹.

În concepția lui Gh. Pântea, statuia regelui Ferdinand I din Chișinău urma să fie „o pildă de pioasă recunoștință în amintirea Regelui Țăranilor, pe care i-a înstăpânit în brazda lor strămoșească și totodată un simbol de neclintită credință în veșnicia pietrei de hotar, așezată la granița Nistrului Românesc”.

Comitetul de inițiativă a fost format din Gherman Pântea (președinte), Dimitrie Bogos, Ion Buz-



dugan, Anton Crihan, Grigore Cazacliu, Emanoil Catelli, Vasile Țanțu, Teodosie Cojocari, Elefterie Sinicliu, Eduard Castano, Mihail Popă, Simion Gurschi, Diomid Popa, Mihail Grosu, Anatolie Moraru și Ilie Rățoi. Cu această ocazie, s-a expediat o telegramă către M.S. Regele Carol al II-lea:

Majestate, ofițerii de rezervă din Basarabia, adunați astăzi 16 ianuarie 1937 prin reprezentanții lor, în Chișinău, au hotărât într-un glas și cu mare însuflețire, ridicarea unui monument Marelui Rege Ferdinand I Întregitorul, sub a cărui glorioasă domnie acum 19 ani s-a înfăptuit Unirea Basarabiei pe veci cu patria mamă. Fericiți a vă comunica această hotărâre a noastră, rugăm pe Majestatea Voastră, consolidatorul și ocrotitorul României Întregite, să primească și cu această ocazie omagiile noastre de recunoștință și desăvârșit devotament.

La această telegramă s-a primit următorul răspuns: „Pentru frumosul gând al ofițerilor de rezervă din Basarabia, sincerile și caldele mele mulțumiri. Carol II”².

¹ Ortografia textelor citate este cea originală.

² *Gazeta Basarabiei*, Chișinău, nr. 357 din 23.01.1937, p. 2.

Comisia pentru edificarea monumentului, alcătuită din edilii Chișinăului, comandantul armatei și comitetul de inițiativă, a decis ca monumentul să fie amplasat „în scuarul din fața palatului mitropolitan, la 6 metri de bordura trotuarului bulevardului Alexandru cel Bun (azi, Ștefan cel Mare și Sfânt, n.n.), în fața monumentului portal al catedralei mitropolitane”³. Pentru a finaliza acțiunea, comitetul de inițiativă pentru ridicarea monumentului regelui Ferdinand I a intervenit la Casa Palatului, obținând aprobarea pentru ridicarea monumentului, acordată de către regele Carol al II-lea, după vizionarea machetei realizate de sculptorul Oscar Han și primirea explicațiilor suplimentare⁴.

La începutul anului de grație 1937, comitetul pentru ridicarea monumentului Unirii a publicat macheta acestuia, iar două săptămâni mai târziu, ofițerii de rezervă, în frunte cu Gherman Pântea, au luat inițiativa ridicării monumentului Regelui Ferdinand I. Știrea edificării unui monument pentru Regele Ferdinand I a produs uimire și nemulțumire în cercurile locale, deoarece se cunoștea că Monumentul Unirii din Chișinău va fi încununat cu statuia ecvestră a Regelui Ferdinand I. În acest context, Pan Halippa declara:

Aș fi foarte bucuros dacă am putea avea la Chișinău un monument al Regelui Ferdinand I, dar cred că inițiativa pornită pare a fi lipsită cu totul de seriozitate. Comitetul pentru ridicarea unui monument al Unirii, deși dispune de suma de circa 2.000.000 de lei, nu se hotărăște încă să porceadă la ridicarea monumentului, dat fiind faptul că suma este cu totul insuficientă pentru a se ridica un monument frumos care să corespundă ideii. Ne străduim de atâta timp să ridicăm acest monument și nu putem aduna fondurile necesare și nu văd de unde și cum se va putea ridica monumentul Regelui Ferdinand I, monument care, repet, ar fi foarte binevenit⁵.

Pan Halippa considera că inițiativa grupului condus de Gherman Pântea este o manevră cu scopul de a îngreuna sarcina comitetului pentru ridicarea Monumentului Unirii și de a înălța „cu un ceas mai devreme” un monument regelui Ferdinand I. De cealaltă parte, Gherman Pântea considera că prezența în comitet a dlui Bogos, fost ministru, a dlui An-

ton Crihan – autorul reformelor agrare basarabene și fost ministru, a dlui Cazacliu, mare luptător naționalist și ex-vicepreședinte al Camerei Deputaților, a dlui Ion Buzdugan, fost secretar al Sfatului Țării și fost ministru, alături de alte personalități basarabene de un prestigiu moral și politic imbatabil, reprezintă o garanție suficientă că această inițiativă este una serioasă și că aparține unor oameni care prin trecutul lor au demonstrat că tot ce au început au dus la bun sfârșit. Ofițerii de rezervă din Basarabia au luat hotărârea pentru ridicarea monumentului regelui Ferdinand I din următoarele motive:

- ei considerau că regelui Ferdinand I trebuie de închinat o statuie aparte;
- mai mulți deputați din Sfatul Țării, întruniți sub președinția lui Ion Pelivan, în urma expunerii machetei Monumentului Unirii, prezentată de Alexandru Plămădeală, au considerat și au probat faptul că această machetă nu exprimă ideea Unirii;
- ofițerii de rezervă au fost „dureros impresionați” de modul în care decurgeau discuțiile în jurul machetei;
- ofițerii considerau că statuia ecvestră a regelui Ferdinand I ce urma a fi instalată deasupra Monumentului Unirii, la o înălțime de circa 20 m, va fi invizibilă pentru public.

Un argument aparte al grupului de inițiativă îl constituia faptul că, la 1 februarie 1937, deja era scrisă suma de 100.000 lei, membrii acestui grup fiind convinși că suma necesară ridicării monumentului va fi adunată în maximum doi ani.

La începutul anului 1937, Pan Halippa a venit către Gherman Pântea cu propunerea de fuziune a celor două comitete, în vederea ridicării unui singur monument – al Unirii. Comitetul pentru ridicarea unui monument regelui Ferdinand I a refuzat această propunere, deoarece considera că cele două monumente vor immortaliza două realități istorice diferite: unul va omagia personalitatea regelui Ferdinand I, iar celălalt va reprezenta în piatră simbolul Unirii. Totuși, unii intelectuali erau de părere că între regele Ferdinand și Unire nu se poate face o linie de demarcație, deoarece el este „făuritor” al acestui suprem act istoric și nu poți glorifica Unirea fără să evoci figura Regelui Ferdinand I. O fuziune ar fi însemnat o contopire de forțe, care ar fi dat certitudinea că viitorul monument va fi o lucrare estetică de valoare. Cu toate acestea, comitetul pentru ridicarea monumentului regelui Ferdinand I a continuat să depună eforturi considerabile în vederea ridicării statuii. În

³ „Vigoarea Basarabiei interbelice. 1937-1939”, http://istoria.md/articol/952/Vigoarea_Basarabiei_interbelice (accesat 2 apr. 2016).

⁴ A.N.-D.A.I.C., fond M.C.A., D.A., inv. 819, dosar 81/1938, f. 63.

⁵ *Gazeta Basarabiei*, Chișinău, nr. 364 din 21.01.1937, p. 2.

martie 1937, comitetul de inițiativă a făcut un apel către corpul didactic din Basarabia în scopul susținerii inițiativei de ridicare a monumentului.

De aceea apelăm pe această cale la patriotismul corpului didactic secundar și primar Regiunea școlară a Basarabiei, rugându-i să răspundă la chemarea domnilor ofițeri de rezervă prin donarea salariului lor pe o zi pentru sporirea fondului monumentului, așa cum a înțeles să răspundă Parlamentul Român, precum și funcționarii altor instituții de stat, pentru elevi și eleve dumneavoastră personal și prin subalternii dumneavoastră veți lansa un apel călduros pentru subscrieri de sume cât de mici, pe clase la fondul monumentului.

Sumele donate urmau a fi consemnate până la 15 mai 1937 și introduse în contul „Fondul pentru ridicarea monumentului Regelui Ferdinand I” deschis la Banca Basarabiei din Chișinău, precum și la sucursalele din capitalele de județ.

În cadrul ședinței din 22 februarie 1938, Primăria municipiului Chișinău a aprobat, la cererea Comitetului, instalarea monumentului în fața Palatului Mitropolitan. Din adresarea Comitetului pentru ridicarea monumentului regelui Ferdinand I către Î.P.S. Efrem Tighineanu, aflăm următoarele:

Duminică 27 martie [1938] ora 12, Comitetul [...] pune piatra fundamentală a viitoarei Statui, în fața Mitropoliei. Dat fiind importanța națională și istorică al acestui eveniment, Vă rugăm respectuos Înalt Prea Sfinte să participați la această solemnitate cu întregul sobor de preoți, pentru ca împreună să preamărim pe Acela Care a înfăptuit România Mare⁶.

La 27 martie 1938 a fost pusă temelie statuii regelui Ferdinand I, dezrobitorul provinciilor românești. La eveniment au participat toate oficialitățile municipiului, iar slujba de sfințire a fost săvârșită de Î.P.S. Efrem Enăchescu.

La 19 iunie 1938, Comitetul pentru ridicarea monumentului regelui Ferdinand I din Chișinău aducea la cunoștință că, până la acea dată, pentru ridicarea statuii s-au donat următoarele sume de bani:

1. elevii și corpul didactic din Basarabia – 280.616 lei;
2. ofițerii și subofițerii Corpului 3 Armată – 263.024 lei;
3. Camera Deputaților – 242.200 lei;
4. Primăria Municipiului Chișinău – 150.000 lei;

5. Inspectoratul Sanitar din Basarabia – 127.863 lei;
6. funcționarii Primăriei Municipiului Chișinău – 117.611 lei;
7. Arhiepiscopia Chișinăului – 100.000 lei;
8. Banca Națională a României – 100.000 lei;
9. personalul Inspectoratului Financiar Regional Lăpușna, Orhei, Tighina – 73.944 lei;
10. Monumentul Infanteriei (București) – 50.000 lei;
11. Prefectura Județului Tighina – 50.000 lei;
12. personalul Justiției din Basarabia – 35.593 lei;
13. UOR – secția Tighina – 35.000 lei;
14. UOR din România – 32.435 lei;
15. Prefectura Județului Cetatea Albă – 30.000 lei;
16. funcționarii CFR (Insp. 10 M.) Chișinău – 23.931 lei;
17. Banca Basarabia, Chișinău – 20.000 lei;
18. Camera de Comerț Cetatea Albă – 20.000 lei [30.000, după alte surse]⁷;
19. Camera de Comerț Tighina – 20.000 lei;
20. Primăria orașului Tighina – 20.000 lei;
21. Esmanschi Zarojani – 20.000 lei;
22. Inspectoratul și Oficiul PTT Chișinău – 19.303 lei;
23. Uniunea Clerului Ortodox din Basarabia – 17.010 lei;
24. Prefectura Județului Lăpușna – 10.000 lei;
25. Prefectura Județului Soroca – 10.000 Lei;
26. Societatea Auto-Transport Chișinău – 10.000 lei;
27. Camera de Comerț Chișinău – 10.000 lei;
28. CAM – 10.000 lei;
29. Banca Românească, Chișinău – 10.000 lei;
30. funcționarii Prefecturii Județului Lăpușna – 10.000 lei;
31. Uniunea Comunității Evreiești din Basarabia – 10.000 lei;
32. Direcția și personalul silvic – 8.275 lei;
33. Fabrica de Bere Bragadiru – 7.300 lei;
34. Prefectura Județului Bălți – 5.000 lei;
35. Camera de Comerț Ismail – 5.000 lei;
36. Banca Municipiului Chișinău – 3.000 lei;
37. Primăria comunei Lipnic, jud. Hotin – 2.000 lei;
38. Camera de Comerț Hotin – 1.000 lei;

⁶ ANRM, fond 1135, inv. 2, dosar 74, f. 1.

⁷ Ziarul *Renașterea Cetății Albe*, Cetatea Albă, nr. 8 din 24.01.1939, p. 1.

39. Societatea Solidaritatea, Chișinău – 1.000 lei;
40. Facultatea de Teologie Chișinău – 500 lei;
41. Asociația Culturală – Mărculești – 500 lei;
42. diferite persoane particulare – 205.846 lei.

În total s-a adunat suma de 2.167.951 Lei. În afara de aceasta, s-au calculat dobânzi asupra sumelor depuse la Banca Basarabiei până la 1 ianuarie 1938, pentru suma de 37.191 Lei. Total general – 2.205.142 Lei. Comitetul pentru ridicarea Monumentului aduce pe această cale călduroase mulțumiri și recunoștință donatorilor. Bani subscriși sunt depuși la Banca Basarabiei și se eliberează treptat sculptorului Oscar Han, însărcinat cu executarea Monumentului. Monumentul și soclul sunt în curs de executare și vor fi gata definitiv în luna august a.c., iar inaugurarea statuii va avea loc în luna septembrie a.c.

Președintele Comitetului, Gherman Pânteă⁸

Duminică, 27 martie 1938, a avut loc punerea pietrei de temelie la monumentul Regele Ferdinand I. La eveniment au asistat reprezentanții tuturor autorităților militare și civile, în frunte cu generalul Ciupercă Nicolae, comandantul corpului de armată: generalul Popescu Cristachi, locotenent-colonellu Teodorescu, prefectul de județ, primarul C. Dardan, prim-președintele Curții de Apel, Climescu, inspectorul general sanitar Suflery, inspectorul școlar Obadă, prof. univ. Ștefan Ciobanu, Ion Buzdugan, sculptorul Hans, avocatul Rozenberg din partea comunității israelite ș.a..

După serviciul divin oficiat de Î.P.S. Efrem Tigheanu, vicar al Mitropoliei Basarabiei, domnul E. Sinicliu, secretarul comitetului de inițiativă pentru ridicarea monumentului, a dat citire pergamentului ce urma să fie pus sub piatra de temelie. Gherman Pânteă, președintele comitetului pentru ridicarea acestui monument, după ce a descris istoricul pregătirilor pentru înălțarea monumentului regelui Ferdinand I, a menționat:

Astăzi, 27 martie, se împlinesc 20 de ani de când Sfatul Țării, printr-un entuziasm de nedescris, a votat unirea Basarabiei cu România, iar Marele Rege Ferdinand I, încunoștiințat de marea faptă istorică, primește și blagoslovește această unire prin următoarea telegramă trimisă președintelui Sfaturi Țării: „Cu adâncă emoție și cu inima plină de bucurie, am primit știrea despre spontaneul act ce s-a săvârșit la Chișinău. Sentimentul național ce se deșteptase atât de puternic în timpurile din urmă în inimile moldoveni-

lor de dincolo de Prut a primit prin votul înălțător al Sfaturi Țării, o solemnă afirmare: Un vis frumos s-a împlinit. Din suflet mulțumesc bunului Dumnezeu că mi-a dat în zile de restriște, ca o dulce mângâiere, să văd după 100 de ani pe frații basarabeni venind iarăși la Patria Mamă. FERDINAND”.

Câtă măreție, dragoste și iubire arată făuritorul României Mari fraților basarabeni prin această frumoasă telegramă. Iată de ce ofițerii de rezervă sunt mândri și fericiți că într-un timp relativ scurt, cu concursul tuturor bunilor români au reușit să realizeze visul poporului din Basarabia. Ca omagiu și recunoștință din partea Moldovei dintre Prut și Nistru, statuia Marelui Rege Ferdinand I în capitala Basarabiei va aminti tuturor și întotdeauna că pe aicea nu se trece⁹.

A urmat cuvântarea generalului Ciupercă Nicolae, care a felicitat comitetul de inițiativă pentru frumoasa idee de a înălța acest monument la granița răsăriteană a țării. A mai declarat că ofițerii activi sunt mereu alături de ofițerii din rezervă și iau parte cu bucurie la opera acestora din urmă, contribuind cu modestele lor mijloace financiare [250.000 lei] la fondul pentru ridicarea monumentului. Locotenent-colonellu Anton Teodorescu, prefectul județului Lăpușna, a declarat:

Această zi de sărbătoare creștinească a devenit o zi de sărbătoare națională. În aceste clipe înălțătoare, ofițerii de rezervă, împinși de cele mai frumoase sentimente patriotice, au așezat piatra fundamentală a monumentului Regele Ferdinand I. Este un merit și pios omagiu pentru Regele care a înscris cel mai important act în istoria României Mari. Generațiile de azi și de mâine vor vedea turnat în bronz chipul Marelui Rege, pornit pentru așezarea pe vecie a României în hotarele ei firești. Fie ca această piatră fundamentală așezată aci la margine de țară să fie simbolul hotarului acestei țări.

Primarul Constantin Dardan, după ce a vorbit despre cele trei acte ale Unirii, care au fost împlinite sub regele Ferdinand I, a declarat următoarele: „Participând astăzi la această marea sărbătoare națională, populația orașului Chișinău, prin glasul meu, se închină cu smerenie în fața chipului de mâine în bronz al Aceluia Care a făcut România Mare și roagă pe Bunul Dumnezeu ca figura Regelui Nemuritor în această capitală a Basarabiei să fie o cheazășie sigură că granița României Mari la răsărit va fi veșnic – Nistrul”.

⁸ *Cuvântul moldovenesc*, nr. 25, Chișinău, 19.06.1938, p. 1.

⁹ *Gazeta Basarabiei*, Chișinău, nr. 718 din 28.03.1938, p. 3.

În continuare au vorbit în fața publicului Ștefan Ciobanu, în numele Sfatului Țării, care într-un strălucit discurs a arătat opera înfăptuită de regele Ferdinand, Boga, în numele Fundațiilor Regale, Ion Buzdugan, din partea scriitorilor români, D. Bogos, în numele ofițerilor de rezervă, și Șt. Gheorghiede, din partea „Străjii Țării”. Seria discursurilor s-a încheiat prin cuvântarea Î.P.S. Efrem Tighineanul, care a subliniat rolul imens al bisericii în păstrarea limbii, legii și integrității neamului românesc: „Ca și înainte, astăzi fiii bisericii, care sunt și fiii țării, sunt sfetnicii tronului. Regele Carol I ne-a dat independența țării, iar Regele Ferdinand I, unitatea României Mari”. A urmat apoi defilarea elevilor școlii secundare.

Manifestările dedicate dezvelirii monumentului, preconizate pentru 25 septembrie 1938, au fost amânate, măsura fiind dictată de anchetele declanșate pentru elucidarea situației conflictuale dintre cele două comitete¹⁰. S-a fixat ulterior un nou termen pentru 6 noiembrie 1938¹¹, dar și de această dată inaugurarea a fost amânată, ea fiind condiționată de obținerea aprobării din partea Comisiei Superioare a Monumentelor Publice. Amplasamentul monumentului Regelui Ferdinand I a fost decis în piața în care fusese cu ani în urmă statuia țarului Alexandru I.

Ancheta întreprinsă de arhitectul G. Ionescu, delegat al Comisiei Superioare a Monumentelor Publice, a dus la constatarea că organele administrației locale nu au dat nicio autorizație pentru ridicarea monumentului regelui Ferdinand I¹². În acest context al controverselor referitoare la realizarea și amplasarea monumentului regelui Ferdinand I, este de reținut și reacția sculptorului Spiridon Georgescu după vizionarea statuii expuse în grădina Ateneului Român din București, după ce fusese turnată în bronz înainte de a fi trimisă la Chișinău¹³. Cu o pertinentă analiză a calităților lucrării, el conchidea că este necorespunzătoare, dezaxată, că ar compromite sculptura română. Acestei aprecieri dure i s-au alăturat și alte luări de poziție:

Luînd cunoștință din ziare că s-a anunțat dezvelirea Monumentului Regelui Ferdinand I în Chiși-

nău, construit de sculptorul Oscar Han și întrucât acest Monument nu era aprobat de Comisia Superioară a Monumentelor publice din Ministerul nostru, conform dispozițiilor în vigoare, s-a telegrafiat la Chișinău să se amâne inaugurarea până la clarificarea situației.

Totodată, în urma reclamației sculptorului Plămădeală din Chișinău, referitor la același caz, Ministerul a delegat în anchetă la fața locului pe Arhitectul Șef G. Ionescu, care a constatat că autoritățile locale n-au dat nici o autorizație pentru acest Monument și nu posedă nici o copie după vreun document original de autorizație.

În ultimul timp, s-a primit la Minister adresa Dlui rezident regaș al Ținutului Nistru cu No. 1.307 a.c., prin care se arată că Dl Gherman Pântea a prezentat o adresă din partea Mareșalului Palatului, cu care s-a aprobat macheta Monumentului, însoțită de 3 fotografii cu ștampila Casei Regale.

Deasemeni, Dl. Gherman Pântea s-a prezentat personal la Minister, depunând în original actele citate mai sus, adică: Adresa No. 352 din 14.02.1938 a Casei M.S. Regelui, semnată de Dl. C. Flondor Mareșalul Curții Regale, precum și un album cu 3 fotografii – macheta de ansamblu a Monumentului, detaliul statuii și detaliul bustului – cu ștampila Casei Regale; în plus a prezentat și o telegramă a M.S. Regelui adresată Dsale prin care se mulțumește pentru frumosul gând al ofițerilor de rezervă din Basarabia. Față de documentele prezentate, vă rugăm să binevoiți a decide.¹⁴

Într-un referat din 17 martie 1938, semnat de episcopul locotenent Efrem Tighineanul, se amintește despre faptul că

secția economică a Consiliului eparhial din Arhiepiscopia Chișinăului, luînd în seamă marea noastră dorință să contribuim și noi cu ceva la realizarea cât mai urgentă a ridicării monumentului Marelui Rege al ROMÂNIEI, FERDINAND I, sub domnia căruia am revenit la Patria Mamă, cu bucurie cedăm terenul din fața Palatului și Capelei mitropolitane în folosința Primăriei municipiului Chișinău, pe care urmează a se ridica monumentul REGELUI FERDINAND I, în aceleași condițiuni ce au existat în trecut.

Noi vom cere încuviințarea Sfântului Sinod pentru legalizarea cedării. Eventualele tratative și încheieri de acte, dacă vor necesita, urmează să fie purtate și semnate valabil, în numele Arhiepiscopiei Chișinăului, numai de păr. Ioan Știucă, consilier referent economic¹⁵.

¹⁰ A.N.-D.A.I.C., fond M.C.A., D.A., inv. 819, dosar 81/1938, f. f. 55, nr. 258, 22 septembrie 1938, p. 8.

¹¹ ASB, inv. 819, fond Ministerul Cultelor și Artelor, Departamentul Artelor, dosar 81/1938, f. 14-18.

¹² ASB, inv. 819, fond Ministerul Cultelor și Artelor, Departamentul Artelor, dosar 81/1938, f. 20.

¹³ *Universul*, an 55, nr. 237, 1 septembrie 1938, p. 2, rubrica „Tribuna liberă”.

¹⁴ A.N.-D.A.I.C., fond M.C.A., D.A., inv. 819, dosar 94/1938, f. 119.

¹⁵ ANRM, fond 1135, inv. 2, dosar 74, f. 53-58.

Majoritatea publicațiilor din Basarabia anunțau data și programul dezvelirii monumentului, iar Consiliul de administrație al CFR a aprobat o reducere de 50% la biletele de tren pentru 3-6 februarie pentru cei care vor participa la solemnitatea dezvelirii monumentului Regelui Ferdinand I din Chișinău.

La 5 februarie 1939, în prezența reprezentantului la Chișinău al M.S. Regele Carol al II-lea, generalul Nicolae Ciupercă (fost ministru de război, inspector general al armatei române), a trei miniștri din Guvernul României și a delegaților oficiali ai mai multor provincii românești, are loc dezvelirea monumentului. După slujba religioasă, oficialii desprind culorile țării de pe monument, după care se intonează Imnul Regal. Mai mulți invitați (din județele Orhei, Lăpușna, Bălți etc., elevi ai școlilor secundare, autoritățile civile și militare) și gazdele au luat cuvântul pentru a-și exprima trăirile, iar ceremonia dezvelirii monumentului a fost difuzată integral la radio.

Programul dezvelirii Monumentului Regelui Ferdinand I din Chișinău

Duminică 05 februarie 1939

- Ora 8.34 ... Sosirea trenului, primirea Înălților oaspeți de autorități și Dl. Primar, cu pâine și sare. Muzica.
- Ora 9.15 ... Plecarea cu mașinile la Prefectură, unde se servește ceaiul.
- Ora 10.30 ... Plecarea la Catedrală.
- Ora 11.15 ... Plecarea de la Catedrală la Monument [unde membrii guvernului vor trece în revistă compania de onoare].
- Ora 11.30 ... Serviciul religios.
- Ora 11.45 ... Cuvântările: reprezentantului Guvernului Dl Rezident regal, Prea Sfințitul Episcop Efreim, Dl General Cornicioiu, Comandantul Corpului de Armată, în cazul când nu vorbește Dl. Ministru al Apărării Naționale, Dl. Prefect al Județului Lăpușna, Reprezentantul Societății I.O.V., Dl Gherman Pântea, Președintele Comitetului de Inițiativă, Dl Primar al Municipiului Chișinău.

Muzica intonează imnul regal.

Defilarea: Invalizii de Răsboiu, Straja Țării, Premili-tarii, Trupa.

- Ora 13.30 ... Dejun oferit de Municipiul Chișinău. Discursuri: Dnii Miniștri, Comandantul Corpului de Armată, Primarul Municipiului Chișinău, Reprezentantul Societății Scriitorilor Români, Dl. Ludovic Dăuș, Reprezentantul Strajei Țării.¹⁶

Mai jos vom reda cuvântarea Î.P.S. Efreim Tighineanu, locotenent de arhiepiscop al Chișinăului la acea dată:

Domnilor Miniștri, Domnule Rezident Regal, frați Români și frați creștini, privind spre măreața statuie a Regelui Ferdinand I, Întregitor de Țară, ne vine în minte și chipul Marelui său Unchi, Regele Carol I, ctitorul neatârării și regalității române, care, încă din anul 1866, a spus: „Poporul Român se va uni odată într-un stat unitar pe baza principiului naționalităților.” Această desăvârșire a lucrărilor de întregire națională era sortită însă nepotului și urmașului său la Tron, Regele Ferdinand.

Oricât de apăsătoare era povara acestei moșteniri, încă dela suirea sa pe Tron, Regele Ferdinand a dovedit cu prisosință că nu i-a lipsit nici înțelegerea deplină a situației nici voința tare să învingă toate piedicile, cari se ridicau înspăimântător, în calea unității noastre naționale, fiindcă aveam frați de descătușat din lanțurile robiei și la Răsărit și la Apus.

La 15 august 1916 războiul nostru începe într-o situație destul de grea pentru armata română. Angajată de lupte inegale, slab sprijinită cu armament de aliați, iar mai târziu și trădată de Ruși, după trei luni de lupte vitejești, în fața colosului de armate: germano-turco-maghiaro-bulgare, a trebuit să se retragă în Moldova. În vârtejul celor mai grele încercări din iarna anului 1916-1917, Regele Ferdinand n-a șovăit nici o clipă și a rămas neclintit în hotărârea de a continua războiul sfânt pentru desrobirea fraților subjugăți. El spunea tuturor: „Oricât de grele ar fi încercările pe care le îndurăm, tot ce am făcut – auziți-mă bine – aș face din nou. Datoria, deci, mai presus de toate.”

Astfel a vorbit și astfel a lucrat Regele Ferdinand. În toate împrejurările grele și sbuciumate, punând datoria sa de Suveran al Țării mai presus de orice altă socotință. Aceasta face ca personalitatea lui, înfășurată în aureolă de mucenic al datoriei, să trăiască puternic în amintirea întregului popor român, dela Nistru până la Tisa, care, dorind să-i aibă mereu în mijlocul lui, îi toarnă chipul în mărețe statui de bronz.

Trăsătura de căpetenie pentru întreaga făptură sufletească a Regelui Ferdinand era însă credința creștină, din care izvorăște porunca de împlinire a datoriei, în orice împrejurări și cu orice jertfă. În această credință, de care era străbătută înțelepciunea lui regească, a aflat el izvorul tăriei nebiruite, care l-a ajutat să se învingă și să învingă și pe alții, în interesul Patriei, pentru a cărei întregire n-a stat la îndoială să aducă întreaga jertfă a ființei sale sufletești.

Tot prin credința în Dumnezeu și în isbânda dreptății, armata înfrângerii din 1916 s-a schimbat, ca prin minune, în armata biruinței strălucite de la Mărăști, Mărășești și Tisa; în timp ce, bântuit de ne-

¹⁶ A.N.-D.A.I.C., fond M.C.A., D.A., inv. 819, dosar 57/1939, vol. 8, f. 4-6.

credință, imperiul Țarilor, clădit cu sabia și menținut cu cnutul, se afundă tot mai mult în valul anarhiei și începuse a se desface în bucăți, între care era și Basarabia românească, răpită dela sânul Moldovei, în 1812.

Desfacerea Basarabiei din cătușele robiei țariste, - ca să se organizeze mai întâi ca republică democratică moldovenească, apoi ca republică neatârnată, după care a urmat hotărârea din 27 martie 1918, prin care Sfatul Țării din Chișinău, în virtutea dreptului istoric de Neam, a declarat că Basarabia se unește pentru totdeauna cu mama sa România, - a fost marea minune pe care Dumnezeu a făcut-o cu Neamul nostru, prin Regele mucenic Ferdinand I, care a și trimis armata sa la timp ca să scape pe frații de aici și avutul lor de bandele anarhizate.

Nu numai atât, dar Regele întregitor de Neam este și Regele Țăranilor, pe care i-a înzestrat cu pământ de muncă din moșia Statului și din cele expropriate dela marii proprietari. „Vreau, - spunea acest bun și drept Rege, - ca în hotarele României Mari, fiii credincioși Patriei să-și afle soarta tot mai prosperă, într-o viață de armonie și de dreptate socială.”

Iată de ce, Basarabia recunoscătoare, prin fiii ei aleși și din mijloacele proprii, a turnat în bronz chipul Marelui Rege Ferdinand I, Întregitor de Țară și l-a înălțat aici, în Chișinău, în fața altarului credinței, altar salvat de el din mâinile necredincioșilor, ca să arate generațiilor viitoare că Neamul Românesc și înțelepții lui conducători, prin credință, au învins și au ajuns la Marea Unire.

Iată de ce și noi, cu mic cu mare, ne-am adunat astăzi aici, ca să binecuvântăm acest chip, scump nouă și tuturor Românilor, și să urcăm înțeleptului și vrednicului Rege Carol II, fiu și urmaș pe Tron al Marelui Rege Ferdinand I, ca să isbândească pe deplin în strădania ce depune cu tot sufletul pentru consolidarea și înălțarea României Mari.

Trăiască Majestatea Sa Regele Carol II! Trăiască Dinastia Română! Trăiască Patria noastră pe veci unită!¹⁷

Atunci când Basarabia a fost cedată bolșevicilor, monumentul regelui Ferdinand I a fost evacuat dincolo de Prut. În baza actului de predare-primire din 16.09.1940, semnat între primarul mun. Iași și șeful stației CFR Iași, aflăm care era starea monumentului în momentul predării:

Statuia regelui Ferdinand I, turnată în bronz, în lungime de 4,5 metri, prezintă următoarele lipsuri și deformațiuni din cauza exploziilor cartușelor de dinamită, cu ajutorul cărora a fost demontată de pe soclu. Porțiunea de pedestal a piciorului drept este sfărâmată și deformată, deasemenea piciorul drept

este spintecat până mai sus de pulpă; asemenea călcîul acestui picior este distrus, iar gheata prezintă o crăpătură longitudinală și una transversală la vârf. Pedestalul piciorului stâng are o mică ruptură la îmbinarea cu pedestalul piciorului drept. Piciorul stâng are glezna lipsă de 3 d/m suprafață și de trei găuri la gheată și partea de jos a pantalonului; încheietura la poala mantiei din spre piciorul stâng este desprinsă. Capul statuiei prezintă o turtitură și creștet spre partea dreaptă.

La 11.10.1940, căpitanul Simionescu de la Marele Stat Major anunță Direcția Artelor despre faptul că „au fost evacuate până acum următoarele monumente din Basarabia: 1) Monumentul Regelui Ferdinand din Chișinău, repartizat orașului Iași; are stricăciuni foarte însemnate, capul turtit și picioarele rău deteriorate; este dat spre reparare Liceului Industrial din Iași; reparațiile se ridică la 250000 lei”¹⁸. Totuși, inițial se propunea ca acest monument să fie „repartizat Muzeului de Artă Națională „Carol I” din Capitală”¹⁹.

Pentru atingerea acestui scop, rezidentul regal al Ținutului Prut a dat dispoziții telefonice și scrise Inspectoratului de Mișcare CFR Iași și colonelului delegat al Marelui Stat Major în Gara Iași, pentru întoarcerea vagoanelor - care între timp ajunseseră la Zorleni, în drum spre București - și eliberarea foilor de drum necesare transportului statuii la Iași. Rezidentul regal menționa că „prin această dispozițiune a Ministerului Cultelor și Artelor s-a satisfăcut o justă dorință a Moldovenilor, destinându-se Iașilor statuia Regelui Ferdinand I cel Loial, Întregitorul de Neam și Țară, deoarece în Iași avem și marea Fundație care-i poartă numele, în preajma căreia vom căuta să așezăm statuia”²⁰.

Personal, am încercat să identific în Arhivele de la Iași careva documente privitor la soarta monumentului după evacuarea sa în acest oraș. După ce am constatat că în Iași au existat aproape 6 gimnazii și licee industriale, am reușit totuși să aflăm că monumentul regelui Ferdinand I de la Chișinău a fost predat Liceului Industrial de Băieți nr. 6 (septembrie 1940), iar în dosarul 15/1940, vol. II, la fila 243 am identificat o adresare a conducerii acestui liceu [nr. 1368/1940] din 12 octombrie 1940, către primarul mun. Iași,

¹⁸ A.N.-D.A.I.C., fond M.C.A., D.A., inv. 819, dosar 90/1940, vol. 8, f. 65.

¹⁹ A.N.-D.A.I.C., fond M.C.A., D.A., inv. 819, dosar 90/1940, vol. 8, f. 1.

²⁰ A.N.-D.A.I.C., fond M.C.A., D.A., inv. 819, dosar 90/1940, f. 41.

¹⁷ ANRM, fond 1135, inv. 2, dosar 74, f. 36-39.



prin care i se comunicau următoarele: „Domnule Primar, avem onoarea a vă comunica că valoarea lucrărilor și a materialelor necesare pentru reparația statuii Regelui Ferdinand I se ridică la suma de Lei 77575. Vă rugăm să binevoiți a dispune ca după ce veți aproba lucrarea să ne acordați un avans de 50% din valoarea de mai sus pentru procurare de materiale necesare executării acestei lucrări”. Statuia a fost transportată de la gară la liceul industrial cu tehnica pusa la dispoziție de Uzina de Electricitate.

Într-o scrisoare din 23.10.1940, sculptorul Garbiel Popescu, diplomat al Academiei de Arte Frumoase din Iași, bursier al statului prin concurs public la școlile române din străinătate (Franța și Italia), prezintă primăriei Iași oferta sa privitor la disponibilitatea de a restaura statuia regelui Ferdinand I. Astfel, pentru demontarea, remodelarea, returnarea și remontarea pieselor deteriorate, pentru repatinajul întregului monument, pentru încărcatul și descărcatul statuii în camion sculptorul solicita suma de 39.800 lei. Aceste lucrări urmau a fi executate în termen de 24 zile.

Odată cu eliberarea Basarabiei, la 10.12.1941 primarul mun. Chișinău, A. Dobjanski, solicită Primăriei mun. Iași să i se comunica telegrafic dacă statuia

Regelui Ferdinand I evacuată din Chișinău se află la Iași. Astfel aflăm că la 13 decembrie, statuia Regelui Ferdinand I se afla tot la Liceul Industrial, încă nereparată²¹. Din registrul de intrare și ieșire a corespondenței Liceului Industrial, aflăm că la 28 decembrie 1941 Primăria orașului Chișinău s-a interesat de soarta Monumentului Regelui Ferdinand I.

La 10 ianuarie 1942, Primăria municipiului Iași, prin scrisoarea nr. 476, aduce la cunoștință Liceului Industrial că i-a fost încredințată reparația statuii Regelui Ferdinand I și solicită devizul lucrării²². La scurt timp după aceasta, administrația liceului a trimis două devize, unul pentru reparații locale și altul pentru reparații radicale.

Este foarte greu de stabilit ce s-a întâmplat cu acest monument, din lipsă de informații. În arhivele Liceului Industrial de Băieți nr. 6 din Iași se păstrează o scrisoare adresată ministrului Culturii Naționale din 25 august 1942, semnată de profesorul Gh. Ionescu de la secția turnătorie, prin care acesta solicita să-i fie anulată decizia de pensionare din următoarele motive: „b) școala, în urma angajamentelor ce și-a luat față de armată, găsesc că are nevoie de serviciile mele pentru executarea lucrărilor militare în curs, intervenind în parte și repararea statuii Regelui Ferdinand din Chișinău, complect distrusă și pe care aș fi reparat-o destul de bine, întrucât subsemnatul m-am inițiat destul de bine și în lucrări de artă...”²³.

În aceste condiții putem deduce că monumentul s-a aflat în depozitele (atelierelor) Liceului până la finele anului 1942 și, posibil, începutul anului 1943.

În anul 1943 liceul a fost evacuat în localitatea Satchinez, județul Timișoara. Printre bunurile evacuate nu se regăsește statuia Regelui Ferdinand I, ceea ce ne face să credem că a rămas în incinta Liceului. La 4 aprilie 1944 tot mobilierul și inventarul de la tâmplărie și rotărie au fost arse din cauza cutremurului și a unui incendiu devastator, în urma căruia a fost grav avariat Liceul integral. La 26 martie 1944 inginerul inspector Iosef Casatti și-a asumat obligația de a supraveghea edificiile Liceului, evacuat la Timișoara. Un an mai târziu acesta avea să fie tras la răspundere în fața legii. Cel mai probabil, această statuie a fost topită, la fel ca celelalte busturi și statui

²¹ A.N. Iași, fond *Primăria Iași*, inv. 510, dosar 163/1941, f. 12.

²² A.N. Iași, fond *Liceul industrial*, inv. 2080, dosar 1941, f. 186.

²³ A.N. Iași, fond *Liceul industrial*, inv. 2080, dosar 8/1943, f. 288.

ale regelui Ferdinand I din România, în urma accederii la putere a Partidului Comunist.

Intenția restabilirii acestui monument zace în mintea mai multor români de pe ambele maluri ale Prutului. La 12 octombrie 2015, discutând cu mecenatul Mircea Cosma, am aflat că există dorința de a se restabili acest monument în cadrul proiectului „România 100”, ce se va finaliza cu inaugurarea sta-

tuii Regelui Ferdinand în anul 2019. La sugestia lui M. Cosma, în ziua de 14 octombrie 2015 am discutat această inițiativă cu directorul Institutului Cultural Român din Chișinău, care a fost de acord cu ideea constituirii unui comitet de inițiativă, ce își va asuma această sarcină.

Așa să ne ajute Dumnezeu!